

Prefață

Cunoscutul istoric literar Ion Breazu, referindu-se la istoria publicisticii transilvane aprecia că „Presa Transilvaniei a fost timp de un secol laboratorul uriaș al conștiinței naționale”. Istoricul literar se referea la perioada care a precedat unirea Transilvaniei cu România, dar aprecierea lui se poate extinde, în parte, și la perioada interbelică. Într-adevăr, unificarea teritoriilor românești la 1918 a reprezentat o adevărată revoluție națională, un act de voință colectivă, având ca fundament legăturile lingvistice, istorice și culturale existente între românii din vechile și noile teritorii. Dar această revoluție a reprezentat doar un moment important din lunga istorie a construcției națiunii moderne. Să ne aducem aminte ce spunea patriotul italian Massimo D’Azeglio în 1860, în preajma unificării Italiei: „Am făcut Italia; acum trebuie să-i facem pe italieni”. Astfel, istoria României interbelice a coincis cu unificarea „pe teren”, rezultat al unor strategii culturale și educaționale. Ca urmare a creșterii numărului celor care știau să scrie și să citească, presa a devenit între cele două războaie mondiale una din principalele școli de educație națională, cu rol major în construirea solidarităților naționale. Sunt aspecte la care nu ai cum să nu te gândești citind cele cinci volume de publicistică ale marelui istoric Vasile Netea.

După numeroase recuperări, cum a fost volumul Vasile Netea, Memorii (Editura NICO, 2010), sau cele două volume Pentru Transilvania (Editura Veritas, Tîrgu-Mureș, 2014), Dimitrie Poptâmaș, președintele Fundației „Vasile Netea”, legatarul operei istoricului, ne oferă o operă impresionantă ca volum și informație istorică, Publicistica, în cinci volume, apărute la prestigioasa Editură a Universității „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș. Primul volum, intitulat Scrieri din tinerețe, cuprinde articolele publicate între anii 1928-1940. Anul debutului publicistic, 1928, pare de-a dreptul neverosimil. Vasile Netea, născut în 1912 la Deda, localitate aflată la câțiva kilometri de Reghin, avea doar 16 ani și era elev al Școlii Normale din Tîrgu-Mureș. La 11 ani, părinții, muncitori forestieri, l-au adus la Tîrgu-Mureș, în „Florența Ardealului”, după cum i se mai spunea orașului, pentru a urma școala de învățători, un ideal educațional, alături de teologie, pentru orice copil de la țară. La vârsta aceea, mărturisește mai târziu în Memorii, avea puține lecturi, din D. Bolintineanu, V. Alecsandri și M. Eminescu, dintre poeți, și din Ion Creangă și Petre Ispirescu, dintre prozatori. Prin lecturi „extrașcolare”, ajunge să cunoască opera lui Liviu Rebreanu, apoi al lui George Coșbuc, sperând să ajungă și el poet, pentru a fi scutit de studiul matematicii, cum auzise că a fost autorul poeziei Nunta Zamferei. Sub această impresie a publicat prima poezie, Lângă lac, în revista literară Îndemnul, a Liceului „Alexandru Papiu Ilarian”, unde mai publica și

viitorul critic și istoric literar Ovidiu Papadima. După câteva luni a publicat o nouă poezie, un pastel, *Se duc oile la munte*. Cu aceste creații literare, elevul clasei a III-a de la Școala Normală ajunge o mică vedetă, fiind propus pentru concursul „Tinerimii române”, moment ce-i oferă ocazia de a vizita pentru prima dată Bucureștiul. Atunci a văzut statuia lui Mihai Viteazul, unde după 17 ani, în anii refugiului din Al doilea război mondial, a rostit, se mândrea mai târziu, „unul din cele mai înflăcărate discursuri patriotice”. Nu a câștigat concursul, regreta V. Netea și pentru că „ieroglifele” sale erau greu de citit. Dar, participarea la concurs i-a adus drept recompensă privilegiul de a asista la conferințele publice susținute la Palatul Culturii din Tîrgu-Mureș. Acolo i-a auzit vorbind pe Ioan Lupaș, pe George Bogdan-Duică, pe Nicolae Iorga. Ascultându-l pe marele savant, vorbind despre unitatea neamului românesc din perspectiva „Ligii culturale”, Vasile Netea își aducea aminte mai târziu că era înalt, „mai înalt decât toți care-l însoțau”. „În vraja care mă cuprisesese - mărturisese Netea - cred chiar că întrezăream în jurul acestui cap și străfulgerarea unei aureole. Cuvintele lui reprezentau parcă un torent magic. Aproape în fiecare dintre ele, prin „r-ul” pe care îl graseia ca o adevărată cascadă de sonorități răsuna un sunet metalic cu o gravitate prelungită, wagneriană, urmat grabnic de un val de ape cu ritmică amețitoare. Demiurgul vorbea năvalnic, însoțindu-și cuvintele de gesturi largi, răscolitoare, de priviri tăioase adresate întregii asistențe”. În anul V de școală, Vasile Netea își începe colaborarea la ASTRA, unde publică un material evocator, dedicat lui George Coșbuc, la împlinirea a zece ani de la moartea poetului. Debutul propriu-zis în publicistica transilvană, în presa politică, l-a cunoscut în 1928, în ziarul *Patria* de la Cluj, organul de presă al Partidului Național Țărănesc, unde a publicat un pamflet critic la adresa prefectului județului Mureș, V.N. Bărcănescu. Citat de însuși temutul ziarist din perioada interbelică, Pamfil Șeicaru, articolul i-a adus lui Vasile Netea un mic proces politic. La insistențele profesorului Mihai Demetrescu, prieten cu prefectul, Vasile Netea a fost eliminat pentru două luni de la Școala Normală din Tîrgu-Mureș. Sancțiunea nu l-a descurajat, după întoarcerea de la Cluj, unde și-a efectuat pedeapsa, Vasile Netea întemeiază revista *Avântul*, la care a colaborat și viitorul istoric al învățământului din Transilvania, Nicolae Albu. Ziaristica devenea tot mai prezentă în viața tânărului Vasile Netea. Numit învățător la Veța, localitate de lângă Tîrgu-Mureș, viitorul istoric devine o prezență constantă în presa mureșeană. În 1929 participă la fondarea ziarului *Mureșul cultural*, publicație care grupa în jurul ei pe profesorii de frunte ai Tîrgu-Mureșului, avându-l ca mentor pe Nicolae Iorga. Ziarul a avut o apariție meteorică, fiind lipsit de susținerea autorităților locale. La scurt timp a apărut, *Gazeta Mureșului*. Vasile Netea este peste tot, publică în cele mai diverse ziare și reviste, articolele sale dovedind o conștiință matură, foarte bine conectată la viața culturală, socială și politică a țării. În 1928, publică o recenzie în *Actualitatea* referitoare la o antologie a literaturii românești, publicată de scriitorii Liviu Marian și N. Dunăreanu, tânărul elev dovedindu-se foarte bine informat în domeniul istoriei literaturii române. În Glasul

Șomerilor, într-un articol intitulat Șomajul muncitorilor manuali, face un grav rechizitoriu la adresa politicianismului românesc, care înseamnă, potrivit lui Netea „căpățuire imediată, desfrâu, demagogie, arivism lipsit de scrupule, și ceea ce e mai îngrozitor, o incapacitate cumplită în a nu prevedea, a nu pricepe și a nu ști niciodată nimic”. Acuzațiile grave plecau de la situația grea a șomerilor, față de care statul manifesta multă ignoranță. La Tîrgu-Mureș erau 1600 de șomeri, susținuți din taxele de timbru puse pe biletele de cinematograf sau din contribuții benevole. O profundă nemulțumire manifestă când scrie despre Șomajul învățătorilor, articol publicat de asemenea în Glasul șomerilor, în care descrie situația tristă în care se afla învățământul primar. În 1931-1932 erau 2.632.000 de elevi, repartizați la 12 000 de învățători. Dacă unui învățător i-ar fi revenit 40 de elevi și tot rămâneau fără învățători circa 1.000.000 de elevi. Trăiește însă bucuria că în orașele Transilvaniei se înfiripă o viață românească. Oferă ca exemplu Reghinul, unde românii, ca în majoritatea orașelor, nu au cucerit pentru viața românească „strada și cafeneaua”, dar au ridicat așezăminte temeinice pentru potențarea culturii și a vieții românești. Publicistica sa interbelică rămâne dominată de reconstituirile istorice, dedicate figurilor eroice din Panteonul românesc, momentelor istorice din trecutul românilor. Crede, asemeni filosofului Thomas Carlyle, „că orice popor și orice țară își are oamenii ei mari, care au știut să ridice neamul și țara lor prin munca lor străduitoare și prin jertfa lor de viață”. Vasile Netea se consacră ca un adevărat istoric, cu toate că doar în 1939 a absolvit Pedagogia la Universitatea din Cluj, iar doctoratul în istorie l-a susținut doar în 1948, la București, cu o teză despre George Bariț: viața și opera. Remarcabile sunt paginile dedicate marilor cărturari: Petru Maior, „cel care a turnat în cărțile lui un avânt regenerativ și o simțire înfierbântată”, cu regretul că „generația care se ridică cunoaște pe Petru Maior numai din auzite”; Gheorghe Șincai, „cu o viață mai tristă și un destin mai tragic” decât Petru Maior; Alexandru Papiu Ilarian, „Revoluționarul de la 1848, istoricul adânc, românul vizionar, omul nefericit, toate acestea au făcut din Al. Papiu Ilarian o figură mare, o figură luminoasă. Cu aceeași putere de evocare, care pun în evidență talentul de istoric și scriitor al lui Vasile Netea remarcăm în primul volum al Publicisticii, articolele dedicate marilor poeți, Eminescu, Coșbuc, Goga, Ștefan O. Iosif, criticului Ilarie Chendi, povestitorului Ioan Pop Retegan, istoricului literar Gh. Bogdan Duică, scriitorilor reghineni, Nicolae Petra-Petrescu, Virgil Onițiu și Alexandru Ceușianu, și a altor scriitori și oameni de cultură. Om al timpului său, Vasile Netea dedică numeroase articole înalților ierarhi, făuritori de țară - Miron Cristea, Nicolae Bălan, oamenilor politici, mai ales celor din familia Partidului Național Liberal - cum a fost Constantin Angelescu, ministru al Învățământului, autorul proiectului național din sistemul de educație al României interbelice. Interesul său se îndreaptă spre toate problemele societății românești, cu prioritate spre cele culturale, crede cu credință în puterea culturii, în regenerarea popoarelor: „Credem cu tărie - nota în Glasul Mureșului, din 1935 - că toți cei care activează în viața publică trebuie să fie solidari în ceea ce

privește problemele de ordin cultural și național, și avem satisfacția că, atât ca atitudine gazetărească, cât și ca activitate pe teren, am corespuns acestei credințe”. În speranța unui viitor luminos pentru poporul său, Netea împărtășește la un moment dat și teoriile eugeniste, înalte ca ele să cunoască formele paranoice ale politicii de epurare etnică din Germania nazistă, care a provocat moartea a milioane de oameni. Netea este prin structura sa intelectuală, prin originea socială și prin educația primită în școală și în mediile frecventate un democrat. Comentând cartea lui A.C. Popovici, *Naționalism sau democrație*. O critică a civilizațiunii moderne, apărută în anul 1910, în care cunoscutul filosof și om politic afirma că democrația este „cea mai mare și distrugătoare primejdie pentru neamul românesc”, Vasile Netea nota în *Glasul Mureșului* din 1936: „Democrația, ca orice alt sistem politic, are lacune și defectele ei, dar nu se poate nega că datorită ei neamul românesc s-a ridicat cu atâta putere în ultimele trei sferturi de veac, durând un stat care asigură astăzi libertatea și bunăstarea tuturor românilor”. Din păcate, în 1939, pacea instaurată la sfârșitul Primului război mondial și consacrată prin Conferința de Pace de la Paris a luat sfârșit. România, izolată, timorată, în anul 1940 cedează Basarabia și Bucovina de Nord Uniunii Sovietice, Cadrilaterul Bulgariei și Transilvania de Nord Ungariei. Vasile Netea era la momentul semnării Dictatului de la Viena pe culmile Grohotișului, în Țara Oașului, comandant al unui pluton de infanterie, trăid alături de întreaga armată română drama de a părăsi teritoriul Ardealului de Nord fără luptă, doar ca urmare a unui ordin de retragere dat de însuși guvernul român. La sfârșitul anului 1940, după un popas la Blaj și la Arad, părăsește Ardealul pentru a se muta la București. Pentru el se încheia cel mai frumos capitol din viață, perioada entuziasmului specific tinereții. Ca publicist a trăit epoca de aur a ziaristicii românești. A urmat, din păcate războiul, Vasile Netea, refugiat la București trăiește experiențe greu de anticipat. Devenit aliat al Germaniei și al Ungariei, Regimul Antonescu supune unei severe cenzuri toate manifestările publice și scrierile care fac referire la Ardeal. Asociația Refugiaților din Ardeal, Societatea Pro Transilvania și ziarul *România Nouă* sunt interzise. Ion Antonescu, „supus în mod absurd ordinelor lui Hitler - după cum nota Vasile Netea, a condus apoi trupele române tot mai departe pe căile pierzaniei, pentru a le înmormânta la Stalingrad, la Don și în Crimeea”. Intelectualii români refugiați se grupează în jurul Căminului Cultural „Avram Iancu”, condus de Iustin Handrea, avându-l ca vicepreședinte pe Vasile Netea. Cu riscul de a încălca cenzura regimului, istoricul scrie despre Transilvania și numai despre Transilvania. Textele din acei ani, 1940-1944, sunt cuprinse în volumul al II-lea din *Publicistică*. Scrieri din anii de refugiu 1940-1944. Din zecile de articole, răzbate speranța revenirii acasă, în trupul țării, a Transilvaniei de Nord. Cititorilor săi din Vechiul Regat le aduce aminte ce înseamnă Transilvania în spiritualitatea românească, locul genezei daco-romane, locul de unde au plecat întemeietorii țărilor de la est și sud de Carpați, despre opera fondatorilor națiunii moderne și despre pleiada scriitorilor și poezilor care au îmbogățit cultura română. Într-un alt articol, publicat în septembrie

1940, se întreba retoric despre utilitatea studierii Transilvaniei, remarcând spațiul redus, nerelevant acordat de manualele de istorie trecutului de o mie de ani a Transilvaniei. Dascăl de vocație, absolvent al școlilor pedagogice, Vasile Netea realizează importanța istoriei în ceea ce azi numim construcția națiunii. Conștiința națională are nevoie de suportul conștiinței istorice, fiecare națiune străduindu-se să-și descopere un trecut cât mai strălucit. Formarea etniilor, trecutul cu miturile fondatoare și legende populare sunt activate sau reactivate în toate culturile naționale. Așa cum arată P. Ricoeur, o națiune se formează în jurul unei memorii comune, pentru că memoria socială este componenta temporală a identității naționale, fiind totdeauna conjugată cu evaluarea prezentului și proiecția viitorului. Formula, suntem unul dintre (sau printre) cele mai vechi popoare nu lipsește din arsenalul oricărei istorii naționale. Fiecare popor își are Panteonul său, fiecare societate are nevoie de repere. Nevoia de istorie, de eroi se manifestă mai ales în momentele în care identitatea este amenințată, așa cum se întâmpla și cu românii în timpul războiului, al cărui sfârșit era greu de anticipat. Era doar o speranță, că România va reveni în vechile granițe. La București sau de pe front, în calitate de reporter de război, Vasile Netea închină cele mai frumoase imnuri istoriei Transilvaniei, eroilor săi: Inochentie Micu Klein, episcopul greco-catolic, omul care prin memoriile sale adresate Vienei în numele românilor transilvăneni a prefigurat programul politic al românilor din fostul Imperiu dunărean, Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, Avram Iancu, Ioan Rațiu ș.a. Pagini emoționante sunt închinare istoricilor și militanților pentru unire, Eugen Brote, Teodor V. Păcățian, autorul Cărții de Aur, Ioan Lupaș, fostul său profesor de la Cluj, istoricului Gheorghe Brătianu, omului politic Octavian Tăslăuanu și altor reprezentanți ai elitelor românești transilvane. Nu lipsesc paginile despre locurile dragi, despre locurile de memorie. La sfârșitul anilor '44, trăiește bucuria întoarcerii acasă. În viața lui începe un nou capitol, la fel cum se întâmpla cu toți românii. Își încheie studiile de istorie și dobândește doctoratul în istorie, la Universitatea din București; în 1947 publică Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat. Se întoarce acasă, în Ardeal, în septembrie 1944, pe urmele armatei române eliberatoare. În primul articol de după război, publicat în Calendarul „Universul”, în 1945, Ardealul, țară de jale și de luptă, reconstituie atmosfera din Transilvania de după eliberare, constatând că: „Peste cei patru ani de crâncenă suferință națională, războiul și-a marcat și el cu nepăsare partea lui de distrugere și de mahnire.” Instalarea regimului comunist, sub constrângerea armatei sovietice, în numele dreptului la demnitate și libertate, a adus noi suferințe printr-o politică monstruoasă, care a creat sute de mii de victime. Printre ele s-a numărat și istoricul, scriitorul și ziaristul Vasile Netea, închis timp de opt ani în închisorile comuniste. Pentru aproape douăzeci de ani, el dispăre din spațiul public. Revine în 1965, cu un articol despre marele economist Dionisie Pop Marțian, evocat ca participant la Revoluția de la 1848 din Transilvania. Scrisul său este același, dominat de aceleași sentimente, eventual mai reținute, față de anii României

interbelice, când scrisul, cultura nu erau aservite ideologic precum în regimul comunist. Subiectele articolelor sale publicate în revistele de cultură rămân constant în aceeași tematică: personalitățile istoriei românilor Gheorghe Pop de Băsești, August Treboniu Laurian, Avram Iancu, Horea Cloșca și Crișan, generația pașoptistă, Ion Ghica, Alexandru Ioan Cuza, C.A. Rosetti, dar și un articol despre episcopul Petru Pavel Aron, înaltul ierarh greco-catolic în timpul căruia s-au deschis școlile de la Blaj. Nici un cuvânt însă despre Biserica Unită. Aceeași tăcere și în articolele dedicate Blajului. Primul articol dedicat Blajului este din 1973, publicat în revista *Luceafărul*, în care evocă spiritul care a dominat în educația blăjană, pătrunsă de ideea unității românilor: „De la Blaj, ca dintr-un izvor nesecat, a pornit spre cele patru puncte cardinale ale pământului românesc marele număr de profesori și cărturari care, prin entuziasmul și energia lor, au dat atâta strălucire și au însuflat atâta patriotism școlilor de pretutindeni. Sub deviza «mare lucru iaste a fi născut român», învățată de la la bătrânul Samuil Micu, dascălii Blajului, într-o vreme în care căteși trele Țările Române se aflau în crâncenă robie, au propovăduit cu elan și fermitate marele crez al libertății și unității naționale.” Asupra școlilor blăjene, istoricul Vasile Netea revine în două articole, publicate în 1980, *Spiritul școlilor Blajului și Blajul-școală de istorie națională*, primul publicat în revista *Contemporanul* și al doilea în *Luceafărul*. Două din cele cinci volume de publicistică au ca tematică istoria, volumul III, cuprinzând perioada 1945-1976, și vol. IV perioada 1977-1987. Sun zeci de articole apărute în principalele revistă de cultură, multe din articole prefațând cărțile sale apărute în anii '70 și '80, *O zi din istoria Transilvaniei*, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională*, *Spre unitatea statală a poporului român ș.a.* Volumul V reunește articole de istorie literară, cu importante contribuții privind biografia multor scriitori și poeți români și modul în care opera lor a contribuit la crearea solidarităților naționale, punând în valoare etosul patriotic al literaturii române. Publicistica lui Vasile Netea, desfășurată pe o perioadă de peste 40 de ani, a fost în primul rând o publicistică militantă, în spiritul tradiției ardelene, conectată la destinul politic și cultural al poporului român. Prin articolele și cărțile sale, Vasile Netea a fost un participant activ la construcția națiunii, un pedagog al românilor, una din marile conștiințe istorice din cultura română. Publicarea celor cinci volume de publicistică, scrise de Vasile Netea pe parcursul anilor, va contribui la recuperarea unui om și a unei opere de mare ținută morală, de care atât istoricii, cât și criticii și istoricii literari și tânăra generație au mare nevoie. Dimitrie Poptămaș, editorul celor cinci volume de publicistică semnate Vasile Netea, onorează memoria marelui istoric, ziarist și scriitor, oferindu-ne șansa cunoașterii personalității complexe a marelui cărturar, Vasile Netea, și opera unei mari conștiințe istorice.

Cornel SIGMIREAN